

Sector Tecnology Platform. Leta 2005 je ustanovil Svet za les z namenom promovirati rabo lesa in lesnih izdelkov, v maju leta 2009 je v Cankarjevem domu v Ljubljani s sodelavci pripravil odmevno razstavo Čar lesa, ki je opozorila na pomen vsestranske rabe lesa in vsakdanjem življenju in vloge lesa pri trajnem uskladičenju CO₂, ki s svojo prekomerno izpuhjenostjo v ozračje vse bolj vpliva na klimatske spremembe.

Prof. Pohleven je od leta 2008 glavni urednik znanstvene in strokovne revije *Les-Wood*, ki je prvič izšla leta 1948, skoraj sočasno

z *Varstvom spomenikov* in nekdanjim *Slovenskim etnografom*. V reviji *Les-Wood* je bila v več kot šestdesetih letih objavljena vrsta poučnih člankov s področja različnih naravoslovnih, biotehniških in tudi humanističnih ved. In po zaslugi široko razgledanega prof. Pohlevna v reviji tudi etnologi vse pogosteje objavljamo prispevke, zato naj ta zapis velja tudi kot povabilo vsem raziskovalcem s področja naravnih gradiv, varstva snovne in nesnovne dediščine in drugih tem, da svoje raziskovalne dosežke predstavijo v tej ugledni in mednarodno uveljavljeni reviji.

GLOBALIZACIJA IN UTRJEVANJE DOMAČIH KORENIN¹

Naj ohrani naša dolina tudi svoj podedovani obraz!

Materni jezik je tista sestavina naše notranje biti, ki nas najbolj določa. Izseljenci, vrženi v tuji svet, dobro poznajo hrepenenje po domači besedi. Iščejo jo, se združujejo v skupine, da jo poslušajo, negujejo, radi jo v žlahtni domači melodiji tudi zapojejo. V tujem svetu se tako osebno in kot skupina notranje potrdijo. Jedi, ki so jih nekoč zajemali iz domače skleda, jim ob takih priložnostih na svojski način tešijo okus po domačnosti, po prazničnem vzdušju, ki ga zbranim pričarajo prav določene praznične jedi – jedi, ki so jih najprej okušali iz materinih rok. Domača glasba, ritem in melos, življenjski utrip, ki ga oživljajo ljudski plesi, vse to so trdožive usedline ljudske kulture, ki so globoko vraščene v zavest človeka. Raziskovalci ugotavljajo, da celo rodovi izseljencev, ki ne govore več maternega jezika, prav ob glasbi in plesu močno čutijo svojo pripadnost kulturnemu izročilu svojih prednikov. To podedovano bogastvo z zadovoljstvom in radostjo posredujejo tudi svojim prijateljem in družabnikom v novem okolju.

Lepota naše pokrajine, polja, vasi, zgradbe, ki jih tako značilno oblikujejo, se morejo preseliti v tuje okolje le s pomočjo slik in fotografij. To naše bogastvo je vgrajeno le v meje našega slovenskega kulturnega prostora – tako kot naša narečja je vgrajeno pogosto celo le v meje posameznih slovenskih pokrajin.

V kulturni krajini z značilnimi oblikami vasi, značilnimi zgradbami, polji in senošetmi so odtisnjeni sledovi naše zgodovine, našega načina življenja, ki ga je v preteklosti zaznamovala usodna odvisnost od zemlje. V oblikah domov se je zrcalila socialna razslojenost vasi. Trdni kmečki domovi so sklenjeno v harmoničnem nizu razvrščeni ob glavni vaški poti, v obrobjih vasi je bil odmerjen prostor za domove vaške revščine (na primer Kozji rep v Zagorici, Gorica in Grič v Mali vasi, Vrbje na Cesti); ti so se najprej umaknili udobnejšim bivališčem.

Velike družbene, gospodarske in kulturne spremembe so po dru-

gi svetovni vojni, zlasti pa v zadnjih štirih desetletjih, tudi v naši dolini bistveno spremenile podobo naših domov in z njimi podobo naših vasi. Velezniki razvoja zahtevajo svoje. Ampak nova graditeljska vnema ne pozna meja v odtujevanju in dušenju duha podedovanega stavbarskega izročila.

Začnimo pri vaških kapelicah. Male zgradbe na obrobju vasi imajo svoje mesto v verskem in običajskem življenju vasi. S svojimi stavbnimi detajli so se očitno zgledevale v domači cerkveni zgradbi in s tem že na zunaj kazale na svojo vlogo v življenju vasi. Zagnano smo jih obnavljali z delom svojih rok, tudi z izdatnimi denarnimi prispevki. Škoda, da smo pri tem spregledali nekatere nadrobne značilnosti, ki dajejo kapelicam pravi izraz. Pri obnavljanju streh so ponekod odstranili profilirane fabjone, dekorativni zidci, ki nadomeščajo »bangerje«, stebre, so bili poprej navadno belo poudarjeni (saj imitirajo kamen). Prav nič bi ne stalo, če bi si pri obnovitvenih delih prizadevali, da ohranimo drobne značilnosti na stavbi, tedanjo oblikovalsko zamisel in okus graditeljev.

Individualizacija je na pohodu. Razvoj naselij je poprej uravnavala podedovana kmečka miselnost. Določno je razmejevala prostor, ki je bil namenjen pridobivanju hrane za družino in krme za živino od prostora za stavbe. Tudi pri obliki domov je dobro vidna preudarna načrtovalska misel. V pritlični, v 19. stoletju že zidani hiši, je hiša, glavni bivalni prostor, situirana na vaško pot. Po srednjeveškem vzoru so ob poti postavljene hiše s svojimi ožjimi, zatrepnimi fasadami. Tako tudi štale, ki so v drugih primerih združene s hišo v eno stavbno telo in oblikujejo dom stegnjene oblike. Tako zamisel v oblikovanju doma glede na vaški prostor so Dobropoljci v veliki meri negovali še v mlajšem obdobju, tudi še v obdobju med obema vojnama. Zakaj so to negovali? Zato, ker jim je tako velevalo v domačem okolju zrasla predstava o tem, kaj je lepo glede na celotno podobo vaškega prostora; ta svoj estetski odnos so v Dobropolju preprosto izrazili s stalnim reklamom: »da zgleda«. V ritmičnem nizu so domovi v starejših jedrih vasi postavljeni tesno drug ob drugem in ustvarjajo podobo glavne vaške ulice. Zdaj najdemo v naših vaseh le še posamezne domove, kakršni so oblikovali podobo dobropoljskih vasi do sredine preteklega stoletja, podobo vasi in domov, kakršne sta oživljala na svojih platnih in grafikah naša rokaja

¹ Prispevek vsebuje razmišljanja ob pripravah na strokovno posvetovanje o ohranjanju prostora, ki sta ga v Dobropolju v marcu 2009 organizirala Občina Dobropolje in Turistično društvo Dobropolje; objavljen je bil v občinskem glasilu *Naš kraj*. Poročilo s posvetovanja bo objavljeno v naslednji številki *Glasnika SED*.

Zdenska vas pred prvo svetovno vojno.
Razglednica

Zdenska vas danes.
Foto: Anka Novak, 2005

France Kralj in Tone Kralj. Kaj nam sporočajo njune umetnine? Priklenjenost našega človeka na zemljo, očitno na bolj skromno odmerjene kose zemlje, ki so mu ob truda polnem kmečkem delu zagotavljali bolj skromno bivališče; zliva se z žitjem in bitjem človeka v tem prostoru, s svojimi oblikami se domovi prvinsko vraščajo v lepoto dobrepoljske pokrajine. Pritlične hiše s slamnatimi strehami »na kapo« se stapljajo z mehko bo naše pokrajine, v našo zavest jo priključijo tudi iz krajnikov oblikovana valovita ostenja lesenih podov na sliki Franceta Kralja, celo preprost, za našo dolino značilen lesen plot na jedkanici Toneta Kralja. Izvirni lepoti dobrepoljskih vasi in domov s številnimi nadrobnostmi sta rojaka France Kralj in Tone Kralj v svoji umetnosti – vsak na svoj način izklesala prav mozaičen spomenik. V njihovih umetninah zadihamo občutje našega prostora najrazličnejših vsebinskih dimenzij. Odkrivamo ga tudi v pripovedništvu njenega učitelja v šoli na Vidmu, pisatelja Frana Jakliča – Podgoričana, ki spleta svoje zgodbe tudi z nadrobnimi opisi posameznih dobrepoljskih vasi ali posameznih izsekov prav določene vasi.

V obdobju globalizacije, ko naše pokrajine izgubljajo svojo v ljudski ustvarjalnosti zakoreninjeno raznolikost, imamo Dobrepoljci izjemno priložnost, da prispevamo svoj izjemen in kakovosten prispevek tudi v nastajajočo novo vsebino globaliziranega sveta. Naša ljudska ustvarjalnost, ki jo kličejo v zavest tudi umetnine Franceta Kralja in Toneta Kralja ter obsežen in bogat opus pisatelja Podgoričana, prav v tem globaliziranem svetu kličejo po svoji potrditvi, po svoji afirmaciji.

Ni še vse izgubljeno. V naših vaseh se še najdejo izseki, pričevalci nekdanje podobe naših vasi, domov, izseki, ki bi v pokrajini gradili mostove z umetninami naših rojakov. Na široko in načrtno smo njih umetnine odkrivali šele v zadnjih dveh desetletjih. Morda bomo prav toliko časa gradili mostove do usedlin ljudske kulture, ki je bila v številnih pogledih tudi vir navdiha za umetniške stvaritve naših umetnikov – rojakov. Še je čas, da zgladimo to pot.

Vrednote podedovane domače kulture so zasidrane v dobrepoljskem človeku. Dokaz za to je naša glasbena kultura z Zagoriškimi fanti na čelu. Desetletja je bilo v širšem slovenskem prostoru v izvirni obliki vedno znova predstavljeno tudi naše pripovedno izročilo. V zadnjem letu je zaživela folklorna plesna skupina v Ponikvah. Z veliko zavzetostjo in osveščenostjo smo z ustanovo

vitvijo samostojne občine snovali dokumentacijski center umetnosti Franceta in Toneta Kralja, spominski muzej Frana Jakliča Podgoričana, zbirko ljudske umetnosti. Vse to je izraz velike ozaveščenosti o pomenu potrjevanja domačih korenin. Sprehod po dobrepoljskih vaseh pa nasprotno ustvarja prav žalostno sliko.

Globalizacija je v današnjo podobo dobrepoljskih vasi zarezala svoj vpliv, ki nima nič skupnega z bogastvom duha podedovanega domačega stavbarskega izročila. Pa bi mogel biti, vsaj v nadrobnostih, vir za ustvarjanje novih kvalitete tudi bolj sodobnih zamisli stavbnega oblikovanja.

Žive meje iz gabra (pri Mihatovih v Mali vasi je še taka, kot se je spominjam iz svojega otroštva), lesene ograje iz hrastovih tramov (spomenik jim je postavil Tone Kralj v svoji jedkanici z motivom iz domače vasi) ali pa plotovi iz krajnikov so bili sestavine v oblikovanju domov, ki jih na svojski način oblikujejo tudi lesene gospodarske zgradbe, od katerih so se do danes še najbolj trdoživo ohranili kozolci »topljarji« in »manjši kozolčki »samčki«. Vse te zgradbe so s svojimi oblikami, tehnološkimi rešitvami in estetskimi prvini bogat potencialni vir navdiha za načrtovanje – tudi sodobnejših zgradb, ki bi vendarle oživljale duha starega domačega stavbnega izročila. Kaj ko bi se kdo opogumil in bi si upal postaviti namesto pomožnih dvoriščnih zgradb (npr. garaž, kozolčkov) v stilu Janka in Metke garažo z mehkim valovitim ostenjem iz krajnikov, podobno podom, ki sta jih na svojih umetninah izročila v trajen spomin umetnika France in Tone Kralj.

Individualizacija je zlasti v zadnjih letih dobila nov kanal za svoj polet. Mrzlično gradimo ograje neprimernih oblik in razsežnosti, ki ubijajo podobo vasi, soseščino, celo kar sredi polja ograjujemo hiše s težkimi kamnitimi ograjami. Kamnite zidane ograje ob vaški poti so izpodrinile tu manj, drugje bolj napete naravne zelenice in cvetlične grede ob hišah in hlevih, postavljenih ob vaški poti, izpodrinile so zelenice in grede ob vaški poti, ki dajejo notranjosti naselja prijazno podobo in razveseljujejo soseščino in mimoidoče. Z garaškim delom, betonom in kamenjem, tudi z velikimi stroški se tako trudimo izbrisati podedovano domačnost v ureditvi vasi in njene zunanosti. Z veliko naglico in ne vselej s prepričanjem, da imamo prav. Morda samo zato, ker nepreudarno le posnemamo take primere v okolici in zunaj nje.